

FILIP GARBACZ

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Instytut Finansów
e-mail: garbacz.filip@gmail.com

Instrumenty pochodne zabezpieczające w księgach rachunkowych oraz sprawozdaniu finansowym przedsiębiorstwa

Streszczenie. Działalność gospodarcza wiąże się z podejmowaniem przez podmioty gospodarcze każdego dnia wielu decyzji, a w konsekwencji ryzyka. Funkcjonowaniu jednostek towarzyszy wiele rodzajów ryzyka, którym należy zarządzać, aby zredukować jego negatywny wpływ na działalność. Inżynieria finansowa oferuje instrumenty, dzięki którym spółki mogą zabezpieczyć stały kurs walutowy, poziom stopy procentowej lub cenę. Na spółkach wykorzystujących w swojej działalności wskazane w artykule instrumenty finansowe ciąży obowiązek poprawnego zaevidencjonowania ich w księgach rachunkowych oraz zaprezentowania w sprawozdaniu finansowym.

Słowa kluczowe: rachunkowość zabezpieczeń, instrumenty pochodne zabezpieczające, ryzyko, futures, swap, forward

1. Wprowadzenie

Przedsiębiorstwa znajdujące się na ciągle zmieniającym się rynku podejmują ryzyko, które jest jej nieodłącznym elementem. Jego skutki dla spółki mogą być korzystne albo niekorzystne [Thlon 2013]. Jednostki gospodarcze mają możliwość odpowiednio nim zarządzać, aby nie oddziaływało ono istotnie na pracę w sposób negatywny [Wróblewski 2015]. Wspomniane ryzyko może wynikać ze zmian stóp procentowych, kursów walutowych czy kursów giełdowych, a ich niekorzystne zmiany mogą zostać zredukowane poprzez zastosowanie zabezpieczeń – dostępnych na rynku finansowym instrumentów. Mechanizm działania danego instrumentu determinuje jego ujęcie w księgach rachunkowych. Jeśli spełnia on warunki wskazane w art. 35a ust. 3 ustawy o rachunkowości [Gabrusewicz 2014], powinny zostać zastosowane reguły tzw. rachunkowości zabezpieczeń. Poprawne

zaewidencjonowanie w księgach rachunkowych przedsiębiorstwa oraz późniejsza prezentacja w sprawozdaniu finansowym jest obowiązkiem, który musi spełnić spółka korzystająca z rachunkowości zabezpieczeń. Powinność ta jest tym bardziej istotna, że sprawozdanie finansowe nie jest dokumentem tworzonym na wewnętrzne potrzeby jednostki, ale dla użytkowników zewnętrznych, którzy na jego podstawie podejmują decyzje gospodarcze [Messner, Pfaff 2010].

Celem artykułu jest dokonanie przeglądu określonych instrumentów pochodnych oraz ukazanie form ich prezentacji w sprawozdaniu finansowym.

W artykule posłużono się metodami badawczymi opartymi na interpretacji aktów prawnych, literatury przedmiotu oraz rocznych sprawozdań finansowych spółek notowanych w indeksie WIG20 na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie.

2. Pojęcie ryzyka

2.1. Ryzyko

Ryzyko nie jest terminem jednoznacznym, a stworzenie jednej uniwersalnej definicji jest bardzo trudne. Pogląd ten może zostać potwierdzony poprzez analizę wybranych definicji ryzyka. Geneza pojęcia ryzyko wywodzi się od niepewności. Jednym z pierwszych naukowców, którzy dokonali rozróżnienia tych terminów był Frank H. Knight, który w 1921 r. określił ryzyko jako niepewność mierzalną, natomiast niepewnością *stricto* jest niepewność niemierzalna [Dudziak, Szpakowska 2013].

W literaturze przedmiotu wskazuje się dwa główne nurty rozumienia ryzyka. Należy do nich podejście ofensywne i defensywne. Pierwsze charakteryzuje się tym, że ryzyko oznacza działanie, na skutek którego istnieje prawdopodobieństwo, że jednostka osiągnie zysk lub poniesie stratę. Drugie nadaje ryzyku negatywne brzmienie, a skutkiem jego urzeczywistnienia jest strata. Koncepcje oraz definicje podejścia do ryzyka są liczne oraz niosą z sobą różny wydźwięk.

W słowniku języka polskiego ryzyko zostało określone jako przedsięwzięcie, którego rezultat nie jest pewny lub prawdopodobieństwo, że coś się nie uda. Ryzyko zostaje także określone jako element niepewności, która zawsze jest obecna przy prowadzeniu działalności gospodarczej. Poziom ryzyka jest różny w zależności od prowadzonego przedsięwzięcia.

Ujęcie psychologiczne określa ryzyko jako stan umysłu człowieka [Dreżewska, Strukowska-Kozień 2013], czyli gdy jednostka jest świadoma ryzyka, wtedy ono istnieje i ulega zmianie wraz ze zmianami stanu umysłu człowieka. Jeśli chodzi o inne ujęcia, to Allan H. Willet ryzyko odnosi do określonych skutków stanu natury [Dudziak, Szpakowska 2013], a Robert Holscher jako niebezpieczeństwo braku realizacji zakładanego zysku [Thlon 2013].

2.2. Ryzyka w działalności gospodarczej

Przedsiębiorstwo, prowadząc swoją działalność oraz uczestnicząc w procesach w gospodarce, jest narażone na wiele rodzajów ryzyka. Jednym z najczęściej wskazywanych jest ryzyko systematyczne (rynkowe) oraz specyficzne (indywidualne) [Thlon 2013].

Występowanie ryzyka rynkowego wiąże się z czynnikami ogólnoeconomicznymi, które wpływają na otoczenie makroekonomiczne działalności prowadzonej przez przedsiębiorców. Jego wielkość zależy zarówno od uwarunkowań politycznych oraz prawnych w danym kraju, jak i rynku globalnego. Określane jest jako niekontrolowalne z tego względu, że kształtuje się niezależnie od woli pojedynczych jednostek. Ryzyko w ujęciu mikro to ryzyko specyficzne (indywidualne), które wiąże się w sposób nierozzerwalny z funkcjonowaniem określonego podmiotu. Klasyfikację ryzyka przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Klasyfikacja ryzyka

Źródło: opracowanie własne.

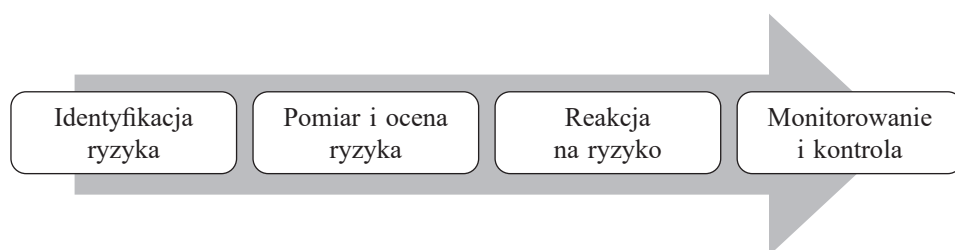
Bardzo istotnymi kategoriami jest ryzyko zmiany ceny, walutowe oraz stopy procentowej. Pierwsze oznacza niepewność odnoszącą się do niekorzystnych zmian cen materiałów i surowców, zużywanych przez przedsiębiorstwa do wytwarzania produktów i usług, które są później sprzedawane. Drugie szczególnie dotyczy jednostek wykorzystujących źródła finansowania w walucie obcej lub przeprowadzających obrót z jednostkami poza granicami kraju. Trzecie jest niebezpieczeństwem negatywnego wpływu zmiany rynkowych stóp procentowych na wyniki jednostki gospodarczej. Określa się je przez kwotę, która jest skutkiem odchylenia kwoty płatności od wartości oczekiwanej w rezultacie wahań stóp procentowych. Ryzyko

stóp procentowych to ryzyko spekulacyjne, ponieważ zmiany mogą mieć zarówno korzystny, jak i niekorzystny wpływ na jednostkę gospodarczą.

Ryzyko polityczne związane jest z prawdopodobieństwem poniesienia straty na skutek nieprzewidywalnych zmian na rynku, które wywołane są aktywnością urzędników i państwa poprzez wprowadzanie nowych regulacji prawnych, ujawnianie skandalu politycznego lub uczestniczenie w konflikcie zbrojnym.

2.3. Zarządzanie ryzykiem w jednostce gospodarczej

Zarządzanie ryzykiem jest procesem polegającym na podejmowaniu decyzji i dokonywaniu działań prowadzących do osiągnięcia przez jednostkę jego akceptowalnego poziomu. Zadanie zarządzania to wyszukiwanie i nazywanie ryzyka zagrażającego działalności podmiotu oraz wskazanie jego źródła [Jajuga 2007]. Jest to pierwszy stopień procesu, czyli identyfikacja. Następnie ma miejsce pomiar i ocena ryzyka, które są podstawą dalszych decyzji. Określone typy ryzyka mogą mieć różny poziom prawdopodobieństwa wystąpienia. Badaniu podlegają dwa parametry: wielkość oraz częstotliwość występowania. Następny krok to wybór oraz implementacja metody kontroli (reakcja na ryzyko). Istotą tego etapu jest znalezienie równowagi między skutkami a kosztami redukcji ryzyka. Jako podstawowe strategie reakcji na ryzyko należy wskazać: unikanie, transfer, łagodzenie oraz akceptację. Ostatnim etapem zarządzania ryzykiem jest monitorowanie i kontrola. Należy wówczas zwrócić uwagę na obserwację zidentyfikowanego ryzyka oraz poddanie ocenie skuteczności planów reakcji na nie, które zostały wprowadzone w kroku poprzednim. Etapy zarządzania ryzykiem zostały przedstawione na rysunku 2 [Jajuga 2007].

Rysunek 2. Proces zarządzania ryzykiem

Źródło: opracowanie własne.

Jednostki gospodarcze, aby zabezpieczyć się przed wpływem ryzyka na swoją działalność, mogą na każdym etapie zarządzania ryzykiem wykorzystać różne instrumenty i narzędzia. Najczęściej stosowanymi są pochodne instrumenty finansowe [Gabrusewicz 2014].

3. Instrumenty pochodne zabezpieczające

3.1. Podział instrumentów pochodnych zabezpieczających

Instrumenty pochodne, określane także derywatami, są instrumentami finansowymi, niebędącymi papierami wartościowymi, ich wartość jest uzależniona od instrumentu bazowego, którym mogą być wysokość stopy procentowej, kurs akcji, wartość indeksu giełdowego czy rentowność obligacji. Instrument pochodny jest umową zawartą pomiędzy dwiema stronami. Określone w niej zostały wszystkie warunki, na podstawie których będą miały miejsce przepływy pieniężne między stronami. Istnieje wiele kryteriów podziału instrumentów pochodnych (zob. rys. 3)¹.

Instrumenty pochodne				
Instrumenty bazowe – akcyjne – indeksowe – towarowe – walutowe – procentowe	Samodzielność występowania: – samodzielne – wbudowane	Symetryczność kontraktu: – symetryczne – niesymetryczne	Wykonalność kontraktów: – rzeczywiste – nierzeczywiste	Stopień standaryzacji: – standaryzowane – niestandaryzowane

Rysunek 3. Klasyfikacja instrumentów pochodnych

Źródło: opracowanie własne.

Instrumenty pochodne mogą zostać podzielone zgodnie z różnymi kryteriami, np. ze względu na samodzielność występowania lub stopień standaryzacji. Biorąc pod uwagę korzyści oraz koszty, ich podział prezentuje się następująco [Bartkowiak, Echaust 2014]:

– instrumenty symetryczne – należą do nich swapy, kontrakty terminowe – straty i zyski stron kontraktu są w zasadzie nieograniczone, a zysk jednej strony umowy jest stratą drugiej,

– instrumenty niesymetryczne – np. opcje – strony kontraktu zajmują określone pozycje. Jedna strona pozycję długą (*long*), w której zysk inwestora jest potencjalnie nieograniczony, a maksymalna strata do poniesienia jest znana w momencie zawarcia kontraktu i stanowi ona wysokość premii opcyjnej. Pozycja krótka (*short*) charakteryzuje się tym, że straty są nieograniczone, natomiast potencjalny zysk do osiągnięcia jest równy wysokości premii opcyjnej.

¹ <https://www.xelion.pl/instrument-pochodny> [dostęp: 15.03.2020].

3.1.1. Kontrakty terminowe

Do najprostszych instrumentów pochodnych należą kontrakty *forward*, które występują jedynie na rynku pozagiełdowym. Są negocjowane indywidualnie, dzięki czemu są elastyczne pod względem wolumenu lub sposobu rozliczenia. Jest to umowa, na mocy której jedna strona zobowiązana jest do sprzedaży, a druga do kupna aktywa w określonym momencie w przyszłości po z góry ustalonej cenie. Strona kupująca zajmuje pozycję długą (*long*), natomiast strona sprzedająca pozycję krótką (*short*). Obie strony są zobligowane do wypełnienia umowy, niezależnie od opłacalności.

Do drugiego rodzaju kontraktów należą kontrakty *futures*, które podlegają obrotowi na giełdzie, są umowami wystandaryzowanymi, rozliczany codziennie. Ponadto charakteryzują się wysoką płynnością oraz koniecznością wpłaty depozytu początkowego.

Kontrakty terminowe są bardzo dobrym instrumentem zabezpieczenia (*hedgingu*) sprzedażowo-zakupowego, co prowadzi do tego, że jednostka może uniezależnić zrealizowanie przedsięwzięcia od zmienności ceny określonego aktywa.

3.1.2. Transakcje swap

Jako *swap* określa się umowę, która zawierana jest między dwiema lub więcej stronami, na podstawie której mają miejsce wymiany przepływów pieniężnych według zasad określonych w umowie. Do swapów zalicza się następujące kategorie:

- *swap* procentowy (*interest rate swap*),
- *swap* walutowy (*currency swap*),
- *swap* walutowo-procentowy (*cross currency interest rate swap*).

Swap może być dobrym zabezpieczeniem dla podmiotu gospodarczego, ponieważ zajęcie pozycji długiej uprawnia do nabycia waluty w określonym dniu, po określonej cenie, natomiast w dniu wygaśnięcia kontraktu dokonywana jest odsprzedaż po kursie, który został określony w dniu zawarcia umowy.

Swap może być także korzystny dla jednostek chcących zabezpieczyć stały poziom stopy procentowej, ponieważ zajęcie pozycji kupna umożliwia zamiannę wydatków o kuponie zmiennym na wydatki stałokuponowe [Bartkowiak, Echaust 2014].

3.1.3. Opcje

Opcją nazywany jest instrument finansowy, który daje nabywcy (posiadaczowi) prawo sprzedaży bądź zakupu konkretnego dobra po cenie określonej z góry. Transakcja jest warunkowa, to znaczy, że podmiot zajmujący pozycję długą nabywa możliwość zrealizowania transakcji za określoną kwotę, natomiast

jednostka w pozycji krótkiej ma obowiązek zrealizowania transakcji, gdy zażąda tego druga strona. W przypadku opcji ma miejsce asymetria praw stron kontraktu.

Do dwóch podstawowych typów opcji należą opcja sprzedaży (*put*) oraz opcja kupna (*call*). Opcja *put* daje jej posiadaczowi możliwość sprzedaży aktywów po ustalonej cenie, natomiast opcja *call* umożliwia jej właścicielowi kupno instrumentu bazowego po cenie określonej z góry.

Opcje można także podzielić ze względu na moment realizacji kontraktu opcyjnego, do których należą opcje amerykańskie, europejskie oraz bermudzkie. Amerykańskie są realizowane w dowolnym momencie przed wygaśnięciem umowy, europejskie jedynie w dniu wygaśnięcia, natomiast bermudzkie stanowią połączenie europejskich oraz amerykańskich, ponieważ mogą zostać zrealizowane w określonym dniu w czasie trwania kontraktu.

W kontraktach opcyjnych stroną uprzywilejowaną jest inwestor zajmujący pozycję długą, ponieważ za premię opcyjną, która jest dla niego maksymalną stratą, zyskuje możliwość do nieograniczonego zysku. Dla inwestora w pozycji krótkiej maksymalnym zyskiem jest otrzymana przez niego premia opcyjna [Bartkowiak, Echaust 2014].

4. Zabezpieczenia w ujęciu bilansowym

Artykuł 35a ust. 3 ustawy o rachunkowości określa, w jaki sposób należy rozumieć instrument pochodny zabezpieczający. Zgodnie z ustawą powinien on posiadać określone cechy [Gabrusewicz 2014]:

- przed zawarciem umowy ustalony powinien zostać jego cel oraz należy określić, jakie aktywa i pasywa za pomocą kontraktu zostaną zabezpieczone,
- należy sprawdzić, czy stopień pewności oczekiwań, który dotyczy przewidywanych w wyniku umowy środków pieniężnych, jest znaczny,
- zabezpieczający instrument finansowy, który jest przedmiotem kontraktu oraz zabezpieczane za jego pomocą pasywa lub aktywa powinny mieć podobne cechy, a w szczególności należy ustalić zapadalności, wartość nominalną, wpływ zmiany procentowej lub kursu waluty.

W niektórych przypadkach jako instrument zabezpieczający można także uznać aktywa lub zobowiązania finansowe, które nie są instrumentami pochodnymi, ale co do których oczekuje się, że wartość godziwa lub wynikające z nich przepływy skompensują zmiany wartości godziwej związane z pozycją zabezpieczaną przepływów lub pozycją zabezpieczoną.

Zagadnienie jest regulowane przez artykuł 35a ustawy oraz rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych

zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych² [Gabrusewicz 2014], które wzorowane są w szczególności na Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości 39 oraz Międzynarodowym Standardzie Sprawozdawczości Finansowej 7. Wskazane akty prawne regulują zagadnienie instrumentów pochodnych kupowanych w celach hedgingowych, ich wycenę, zakres ujawnienia, metodologię uznawania oraz sposób prezentacji. Określane są one rachunkowością zabezpieczeń [Gabrusewicz (red.) 2011].

Jako istotę rachunkowości zabezpieczeń należy wskazać jednoczesne ukazanie w wynikach spółki zmian pozycji zabezpieczającej oraz wartości instrumentu zabezpieczającego. Aby uznać operację zabezpieczającą dla celów rachunkowości zabezpieczeń, spełnione muszą zostać takie warunki, jak przygotowanie przed okresem zabezpieczenia dokumentacji zgodnie z § 28 ust. 1 rozporządzenia, które określa co najmniej:

- cel, strategię zarządzania ryzykiem,
- identyfikację zabezpieczanych przez instrument składników pasywów, aktywów oraz instrumentu zabezpieczającego,
- okres zabezpieczenia,
- objaśnienie ryzyka związanego z pozycją zabezpieczaną,
- opis wybranej metody pomiaru efektywności przepływów pieniężnych pozycji zabezpieczanej lub zabezpieczenia zmian wartości.

Sporządzenie dokumentacji nie jest jedynym obowiązaniem jednostki w zakresie rachunkowości zabezpieczeń. Kolejne wymagania dotyczą [Żebruń 2010]:

- ujęcia w księgach rachunkowych zawartych transakcji zabezpieczających,
- wyceny pozycji zabezpieczanej oraz instrumentu zabezpieczającego,
- bieżącego pomiaru efektywności zabezpieczenia,
- ujmowania w księgach zmian wartości pozycji zabezpieczanej i instrumentu zabezpieczającego,
- prezentacji informacji o istniejących zabezpieczeniach w sprawozdaniu finansowym.

4.1. Ewidencja instrumentów pochodnych w księgach rachunkowych

W przypadku ujęcia instrumentów pochodnych istotną rolę odgrywa stosunek zobowiązaniowy stron umowy, a dokładniej warunkowość lub bezwarunkowość. Jeśli chodzi o instrumenty warunkowe ewidencja odbywa się na kontach bilansowych **aktywa finansowe** oraz **środki pieniężne**. Instrumenty bezwarunkowe są ujmowane zgodnie z trzema podejściami:

² Zwane dalej „rozporządzeniem”.

– ujęcie w ewidencji pozabilansowej – ewidencja bilansowa jest prowadzona w celach informacyjno-kontrolnych i nie jest bezpośrednio wykorzystywana do celów sprawozdawczych,

– ujęcie w ewidencji bilansowej – rejestracja na miejsce równoległe na koncie aktywnym i pasywnym lub na jednym aktywno-pasywnym w takiej samej wysokości dla zobowiązań i należności,

– brak wstępnej ewidencji transakcji bezwarunkowych.

Częstotliwość przeprowadzania pomiarów zmian wartości powinna być dostosowana do istotności wpływu instrumentów pochodnych na kształtowanie wyniku finansowego oraz skali stosowania instrumentów pochodnych. Nadrzędnym celem stwierdzenia różnic jest umożliwienie przeprowadzenia wiarygodnej oceny efektywności zabezpieczenia, ale także przygotowanie rzetelnego sprawozdania finansowego [Gabrusewicz (red.) 2011].

4.2. Ujęcie zabezpieczenia wartości godziwej

Według § 32 ust. 1 rozporządzenia w momencie zabezpieczenia wartości godziwej, straty lub zyski z wyceny instrumentu zabezpieczającego w wartości godziwej ewidencjonuje się w księgach na bieżąco jako koszty lub przychody finansowe danego okresu. Rezultaty przeszacowania pozycji, która jest zabezpieczana, spowodowane przez określone ryzyko poddane zabezpieczeniu, odpowiednio pomniejszające lub podwyższające wartość tej pozycji wykazywaną w księgach są zaliczane na bieżąco do kosztów lub przychodów finansowych danego okresu. Odnosi się to także do zmniejszenia i zwiększenia wartości pozycji zabezpieczających, które w innej sytuacji, jako rezultaty przeszacowania, zostały odniesione na kapitał z aktualizacji wyceny, oraz pozycji wycenianych przed podmiot w cenie nabycia.

4.3. Ujęcie zabezpieczenia przepływów pieniężnych oraz udziałów w aktywach netto jednostek zagranicznych

Rejestracja w księgach przepływów pieniężnych oraz udziałów w aktywach netto podmiotów zagranicznych charakteryzuje się innymi zasadami, ponieważ istotą transakcji jest zabezpieczenie przyszłych przepływów. W chwili zawarcia transakcji zabezpieczenia pozycja nie jest ujmowana w bilansie, a skutkiem tego faktu jest brak ewidencji zmian jej wartości. W odniesieniu do zabezpieczania przepływów pieniężnych lub udziałów w aktywach netto jednostek zagranicznych według § 32 ust. 1 rozporządzenia należy:

– straty lub zyski z wyceny wartości godziwej instrumentu zabezpieczającego w części uznanej za efektywne zabezpieczenie odnieść na kapitał z aktualizacji

wyceny. Wartość kwoty odniesionej na kapitał, czyli efektywne zabezpieczenie, nie powinna być wyższa niż wartość godziwa skumulowanej od dnia rozpoczęcia zabezpieczenia zmian w pozycji, która jest zabezpieczana,

– pozostałą część skutków przeszacowania instrumentu zabezpieczającego, która obejmuje kwotę niestanowiącą w całości efektywnego zabezpieczenia zaliczyć do kosztów lub przychodów finansowych okresu sprawozdawczego.

Zgodnie z § 33 ust. 3 i 4 wynik zrealizowany na instrumencie zabezpieczającym zostaje rozliczony z kapitału z aktualizacji wyceny:

– w koszty lub przychody finansowe okresu, w którym zabezpieczone przyszłe zobowiązanie lub planowana transakcja skutkuje powstaniem kosztów lub przychodów finansowych bądź ma miejsce zbycie zabezpieczanych udziałów w aktywach netto zagranicznych podmiotów,

– jako część ceny nabycia bądź inaczej określonej wartości początkowej zaewidencjonowanych w księgach zobowiązań lub aktywów, jeżeli uprawdopodobnione przyszłe zobowiązanie bądź planowana transakcja, która została poddana zabezpieczeniu skutkują powstaniem zobowiązań lub aktywów.

5. Ujęcie transakcji zabezpieczającej w sprawozdaniu finansowym

5.1. Elementy sprawozdania finansowego

Bilans jako najważniejszy, a także obejmujący najwięcej danych element sprawozdania finansowego zawiera informacje o rachunkowości zabezpieczeń. Jeśli chodzi o zabezpieczenie wartości godziwej, zgodnie z art. 35a ust. 4 ustawy, przy wycenie zabezpieczeń pasywów lub aktywów uwzględniona zostaje wartość nabytych dla ich zabezpieczenia instrumentów finansowych i zmiany ich wartości. Skutkuje to tym, iż wartość godziwa instrumentu zabezpieczającego powinna zwiększać lub zmniejszać wartość pozycji zabezpieczanej. Konto, za pomocą którego rejestruje się instrument zabezpieczający, jest kontem korygującym dla konta instrumentu zabezpieczanego. Od strony pasywów zmiany wartości instrumentu pochodnego wpływają na „Zysk (stratę) netto” przez to, że ujmowane są na kontach kosztów lub przychodów finansowych.

Zabezpieczenie udziałów oraz przepływów pieniężnych w aktywach netto podmiotów zagranicznych dotyczy zdarzeń, które zrealizują się w przyszłości, zatem zmiana wartości instrumentów zabezpieczających nie będzie stanowić korekty pozycji zabezpieczanej, ale stanowić będzie osobną pozycję. Wartość instrumentów pochodnych prezentowana jest w bilansie jako część krótko- i długoterminowa w pozycji inne zobowiązania finansowe lub inne aktywa finansowe.

Wartość do wysokości efektywnego zabezpieczenia jest rejestrowana na kapitał z aktualizacji wyceny. Część, która nie stanowi skutecznego zabezpieczenia, ujmowana jest bezpośrednio w koszty okresu.

Straty lub zyski jako skutek zmian wartości instrumentów zabezpieczających prezentowane są w części odnoszącej się do działalności finansowej. Zmiany wartości wynikające z zabezpieczenia wartości godziwej prezentowane są jako **aktualizacja wartości inwestycji** w kosztach lub przychodach w zależności od kierunku zmiany. W pozycji tej ujmowane są także rezultaty zmian odnoszących się do zabezpieczenia przepływów pieniężnych oraz udziałów w aktywach netto jednostek zagranicznych, gdy stwierdzono nieefektywność zabezpieczenia. Zabezpieczenie wartości godziwej wpływa jedynie na bieżący wynik finansowy. Zabezpieczenie udziału w aktywach netto podmiotów zagranicznych oraz przepływów pieniężnych w efektywnej części skutkuje zmianą wartości kapitału z aktualizacji wyceny, część nieefektywna odnoszona jest na wynik finansowy.

Istotna *cashflow* polega na ukazaniu w tym zestawieniu jedynie realnych wpływów oraz wydatków, zatem instrumenty zabezpieczające oraz pozycje zabezpieczane odnoszone są w rachunku przepływów pieniężnych jedynie w chwili ich wystąpienia. Przepływy pieniężne, które wynikają z posiadania instrumentu zabezpieczającego, powinno się prezentować w powiązaniu z rodzajem pozycji zabezpieczanej.

5.2. Wprowadzenie do sprawozdania finansowego

Kolejnym obowiązkowym elementem sprawozdania finansowego jest wprowadzenie do sprawozdania finansowego. Jego główną rolą jest zaprezentowanie spółki oraz ukazanie najważniejszych zasad, według których są prowadzone księgi jednostki oraz przygotowywane sprawozdania finansowe. W tabeli 1 przeanalizowano zakres informacji na temat rachunkowości zabezpieczeń prezentowanych we wprowadzeniu do sprawozdania finansowego wybranych spółek z WIG20.

Tabela 1. Informacje na temat rachunkowości zabezpieczeń prezentowane we wprowadzeniach do sprawozdań finansowych wybranych spółek z indeksu WIG20 na dzień 31.12.2018

Spółka	Zawarte informacje
Grupa LOTOS S.A.	Spółka w nocie 7.23 w rozbudowany sposób zawarła opis rachunkowości zabezpieczeń. Zawarto pozycje, wobec których stosowana jest rachunkowość zabezpieczeń, jej cel oraz informacje o rozpoczęciu stosowania od stycznia 2011 r.

cd. tabeli 1

Spółka	Zawarte informacje
KGHM Polska Miedź S.A.	W części dotyczącej wybranych zasad polityki rachunkowości znajduje się część poświęcona rachunkowości zabezpieczeń. Opisane zostało podejście Spółki, decyzja o zastosowaniu z dniem 1 stycznia 2018 r. zasad rachunkowości zabezpieczeń zgodnie z wymogami Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) 9. Podsumowano wpływ MSSF 9 na zmianę klasyfikacji i wyceny instrumentów finansowych Spółki na dzień 1.01.2018 oraz komentarze do określonych pozycji.
Play Communications S.A.	Spółka ustaliła, że wszystkie zabezpieczenia, poprzednio uznane za efektywne zabezpieczenia, nadal kwalifikują się do zastosowania rachunkowości zabezpieczeń zgodnie z MSSF 9. Ponieważ MSSF 9 nie zmienia ogólnych zasad rachunkowości dotyczących efektywnych zabezpieczeń, zastosowanie wymogów MSSF 9 w zakresie rachunkowości zabezpieczeń nie ma istotnego wpływu na sprawozdanie finansowe Spółki.
Energia S.A.	Spółka poświęciła rachunkowości zabezpieczeń osobny punkt, opisując w nim kompleksowo zasady dotyczące stosowania rachunkowości zabezpieczeń oraz postępowania w przypadku uznania instrumentu pochodnego za zabezpieczający. Spółka stosuje dla celów rachunkowości zabezpieczeń zasady Międzynarodowych Standardów Rachunkowości.
Tauron Polska Energia S.A.	Spółka posiadała instrumenty zabezpieczające zmienności przepływów pieniężnych związanych z wyemitowanymi obligacjami z tytułu ryzyka stopy procentowej. Instrumenty Interest Rate Swap zostały objęte rachunkowością zabezpieczeń. Spółka nie przewidywała istotnego wpływu MSSF 9, a kontynuowane jest stosowanie MSR 39.

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów finansowych.

5.3. Informacje dodatkowe i objaśnienia

Ostatnim elementem sprawozdania finansowego są informacje dodatkowe i objaśnienia. Dla transakcji zabezpieczających § 41 rozporządzenia wskazuje w ust. 1, że jednostka powinna zawrzeć cele i zasady zarządzania ryzykiem finansowym. Obligatoryjne jest także zamieszczenie informacji: rodzaju zabezpieczenia, charakterystyki zabezpieczonego rodzaju ryzyka oraz opis instrumentu zabezpieczającego, ale także wartość godziwą na dzień przygotowania sprawozdania finansowego. W tabeli 2 przeanalizowano informacje na temat rachunkowości zabezpieczeń prezentowane w informacji dodatkowej i objaśnieniach do sprawozdania finansowego wybranych spółek z indeksu WIG20 na dzień 31.12.2018.

Tabela 2. Informacje na temat rachunkowości zabezpieczeń prezentowane w informacji dodatkowej i objaśnieniach do sprawozdania finansowego wybranych spółek z indeksu WIG20 na dzień 31.12.2018

Spółka	Zawarte informacje
Grupa LOTOS S.A.	Spółka zawarła noty liczbowe, w których prezentuje m.in. kapitał rezerwowi z wyceny zabezpieczeń przepływów pieniężnych oraz wycenę na dzień bilansowy instrumentów zabezpieczających przepływy pieniężne.
KGHM Polska Miedź S.A.	W nocie liczbowej zaprezentowano posiadane przez Spółkę typy instrumentów pochodnych zabezpieczających oraz ich wycenę wraz z wpływem instrumentów pochodnych i transakcji zabezpieczających na pozycje sprawozdania z wyniku oraz na sprawozdanie z całkowitych dochodów.
Play Communications S.A.	Szeroki opis podejścia spółki. Pochodne instrumenty finansowe spełniające warunki rachunkowości zabezpieczeń ujmuje się początkowo według wartości godziwej na dzień zawarcia umowy dotyczącej instrumentu pochodnego, a następnie aktualizuje się ich wycenę do poziomu aktualnej wartości godziwej.
Energa S.A.	W nocie 23.8 opisane zostały zawarte przez spółkę transakcje zabezpieczenia ryzyka walutowego z tytułu trzech umów pożyczek zawartych w latach poprzednich. Zawarte zostały transakcje walutowej zamiany stóp procentowych CCIRS.
Tauron Polska Energia S.A.	Spółka raportuje w nocie 20 wybrane zasady rachunkowości zabezpieczeń oraz wartości posiadanych kontraktów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów finansowych.

Informacja dodatkowa oraz objaśnienia są najszerszym źródłem informacji w sprawozdaniu finansowym poświęconym rachunkowości zabezpieczeń. Przeanalizowane spółki notowane na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie spełniły ciężące na nich obowiązki związane z ujawnieniami dla rachunkowości zabezpieczeń.

6. Podsumowanie

Celem artykułu było przedstawienie określonych instrumentów pochodnych oraz ukazanie form ich prezentacji w sprawozdaniu finansowym. Założenie zostało zrealizowane za pomocą przeglądu aktów prawnych, literatury przedmiotu, jak również sprawozdań finansowych spółek analizowanych w niniejszej pracy.

Zastosowanie określonych instrumentów pochodnych jest istotnym mechanizmem, dzięki któremu spółki mogą skutecznie zarządzać ryzykiem, w szczególności dotyczy to redukcji ryzyka kursowego oraz ryzyka stopy procentowej.

Skutki zastosowania rachunkowości zabezpieczeń odzwierciedlone są w każdym elemencie sprawozdania finansowego. W bilansie jest to wartość danego instrumentu, w rachunku zysków i strat ukazane zostają zyski lub straty na skutek zmian wartości. *Cash flow* oraz zestawienie zmian w kapitale własnym to odpowiednio przepływ pieniężny towarzyszący instrumentowi zabezpieczającemu oraz wynik finansowy jednostki. We wprowadzeniu oraz informacji dodatkowej i objaśnieniach zawarte są nie tylko szczegółowe dane instrumentów i transakcji w formie liczbowej, ale także opisowej.

Na kwestię rachunkowości zabezpieczeń w pewniej mierze miał wpływ kryzys finansowy z tego względu, że dostrzeżono wtedy, iż straty z tytułu utraty wartości aktywów były ujawniane zbyt późno. Była to jedna z najważniejszych uwag do obowiązującego MSR 39, który od stycznia 2018 został zastąpiony przez MSSF 9 Instrumenty Finansowe. Wprowadzenie MSSF 9 pozwoliło na większą swobodę sposobu zarządzania ryzykiem. Jak dostrzeżono w analizie informacji ujawnianych przez spółki w zakresie rachunkowości zabezpieczeń, możliwa była kontynuacja regulacji MSR 39, na co zdecydowały się niektóre jednostki.

Jako że działalność, w szczególności dużych jednostek, jest coraz bardziej złożona, a jednocześnie rośnie świadomość procesu zarządzania ryzykiem, rachunkowość zabezpieczeń cały czas się rozwija, a zmieniające się standardy mają na celu zwiększenie poziomu standaryzacji regulacji prawnych.

Literatura

- Bakalarski T., Naczyński R., Preuss P., 2002, Rachunkowość zabezpieczeń, *Rynek Terminowy*, nr 2: 13-20.
- Bartkowiak M., Echaust K., 2014, *Instrumenty pochodne. Wprowadzenie do inżynierii finansowej*. Poznań: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Dreżewska J., Strukowska-Kozień O., 2013, Podejmowanie decyzji obciążonych ryzykiem – ujęcie teorii perspektywy, *Zeszyt Naukowy Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie*, nr 27: 67-83.
- Dudziak M., Szpakowska E., 2013, Zarządzanie ryzykiem i niepewność w działalności gospodarczej. Podejmowanie decyzji biznesowych, *Zarządzanie i Finanse*, nr 1: 118-129.
- Gabrusewicz T., 2014, Rachunkowość zabezpieczeń jako narzędzie minimalizacji ryzyka, w: J. Czekał, E. Miklaszewska, W. Sułkowska (red.), *Rynek finansowy jako mechanizm alokacji zasobów w gospodarce*, Kraków: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego, 376-387
- Gabrusewicz W. (red.), 2011, *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, <https://www.money.pl/gielda/raporty/> [dostęp: 15.03.2020].
- <https://www.rp.pl/Rachunkowosc/304189982-Rachunkowosc-zabezpieczen-wedlug-MSSF-9.html> [dostęp: 15.03.2020].
- <https://sjp.pwn.pl> [dostęp: 15.03.2020].
- <https://www.xelion.pl/instrument-pochodny> [dostęp: 15.03.2020].
- Jajuga K., 2007, *Zarządzanie ryzykiem*, Warszawa: WN PWN.
- Messner Z., Pfaff J., 2010, *Podstawy rachunkowości finansowej*, Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.

- Rowińska M., 2010, Rachunkowość instrumentów pochodnych, *Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej*, nr 55: 139-166.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, Dz.U. 1994, nr 121, poz. 591.
- Thlon M., 2013, Charakterystyka i klasyfikacja ryzyka w działalności gospodarczej, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, nr 902: 17-36.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. nr 121, poz. 591.
- Wróblewski (red.), 2015, *Zarządzanie ryzykiem – przegląd wybranych metod*, Józefów: Wyd. CNBOP-PIB.
- www.cnbop.pl/wydawnictwa/ksiazki/zarzadzanie_ryzykiem.pdf [dostęp: 15.03.2020].
- Żebruń A., 2010, *Instrumenty pochodne zabezpieczające w rachunkowości*, Warszawa: Difin S.A.

Derivative instruments in a company's accounting books and in its financial statements

Abstract. Economic activity involves many decisions that business entities need to make every day, and, therefore entails risk. There are many types of risk that should be managed to reduce their negative impacts on business operations. Financial engineering offers many instruments enabling companies to secure a fixed level of the exchange rate, interest rate or price. Companies which use financial instruments mentioned in the article are required to properly register them in accounting books and present them in the financial statements.

Keywords: derivatives, risk, futures, swap, forward

